

**A PÉNZÜGYI INSTRUMENTUMOK VALÓS ÉRTÉKEN TÖRTÉNŐ
ÉRTÉKELÉSÉNEK SZEREPE A TŐZSDÉN JEGYZETT VÁLLALATOK KÖRÉBEN****THE ROLE OF VALUING FINANCIAL INSTRUMENTS ON REAL VALUE OF
CORPORATIONS LISTED STOCK EXCHANGE***Kiss Ágota*Debreceni Egyetem, Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar
Számvitel szak II. évfolyam**ÖSSZEFOGLALÁS**

A számviteli rendszer legfőbb célja és feladata, hogy megbízható és valós képet biztosítson a gazdálkodók vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről. Hazánkban a számviteli szabályozás klasszikusan a bekerülési értékek alkalmazására épül, azonban nem új keletű igény a bekerülési áras értékelés mellett, az aktuális piaci értékek számviteli alkalmazása. Az uniós irányelveknek megfelelően a hazai számviteli szabályozás 2004. január 1-től hatályba léptette a pénzügyi instrumentumok meghatározott körének valós értéken történő értékelési lehetőségét. Ezzel párhuzamosan a tőzsdén jegyzett vállalatok számára bevezették az összevont (konszolidált) éves beszámolójuk nemzetközi standardok (IFRS) szerinti elkészítésének követelményét.

Dolgozatomban a tőzsdén jegyzett magyarországi székhelyű vállalatok egyedi és összevont (konszolidált) éves beszámolóit vizsgáltam primer kutatás formájában. Elsődleges céлом volt választ kapni arra, hogy a valós értéken történő értékelést a vállalatok milyen mértékben alkalmazzák az egyedi éves beszámolójuk, valamint a nemzetközi standardok szerint összeállított konszolidált beszámolójuk során, az értékelés milyen módon van hatással az eredményre, illetve hogyan változtatja meg a vagyon összetételét.

A pénzügyi instrumentumok valós értékelése a hazai gyakorlatban kezdetleges és sok esetben becsléseken alapul. Eredményhatása következtében azonban jelentős hatást gyakorol a vállalati teljesítmény megítélésére. Így a közeljövőben mindenképp jelentős figyelmet érdemel mind a gyakorlati alkalmazás, mind a könyvvizsgálat területén.

Kulcsszavak: pénzügyi instrumentum, valós értéken történő értékelés, IFRS, tőzsde

ABSTRACT

The principle objective of accounting system is to provide reliable and real view of the financial and income situation of smallholders.

In Hungary accounting regulation is classically based on the application of acquisition costs, however beside that the accounting application of the current market values is not a new demand. In compliance with the EU directives the national accounting regulation enforced the assessment option of the specified range of financial instruments at real value from 1 January 2004. In parallel with this the requirement for completing the consolidated annual report by international standards (IFRSs) was introduced for the listed companies.

Through primary research, individual and consolidated annual reports of listed companies located in Hungary were analysed in present paper.

The primary objective of this paper is to answer the following questions:

- To what extent do the companies apply real value assessment in their individual annual report and consolidated report composed by international standards?
- How does the assessment influence on the result?
- How does the assessment change the composition of the property?

In national practice the real value assessment of financial instruments is immature and in many cases based on estimations. However as a consequence of its balance sheet effect it has a

significant effect on the judgement of the business performance. Consequently in the near future it deserves significant attention both in the field of practical application and auditing.

Keywords: financial instrument, fair value, IFRS, stock exchange

BEVEZETÉS

A napjainkra jellemző, gyorsan változó gazdasági környezetben a számviteli adatoknak naprakész és releváns információkat kell közvetíteniük a jövedelmi, pénzügyi helyzetről, a megbízható és valós összkép biztosítása érdekében.

Az eszközök bekerülési értéken történő értékelésének általános elvét a számviteli törvény korábbi módosításai és az uniós jogharmonizációra való törekvés egyre több területen térítették el (KOVÁCS, 2012). Az uniós irányelveknek megfelelően a hazai számviteli szabályozás a 2003. évi LXXXV. törvény 18. §-ával hatályba léptette és általánosság tette a pénzügyi instrumentumok meghatározott körének valós értéken történő értékelési lehetőségét. Így a valós értéken történő értékelés lehetősége 2004. január 1-jétől jelent meg a magyar számviteli szabályozásban (NAGY, 2004a). A hazai szabályozásban a valós értéken történő értékelés bevezetésének alapvető okai a nemzetközi viszonylathoz hasonlóan: az összhang megteremtése az IAS-ekkel, közeletítés a US GAAP-hez; a pénzügyi instrumentumok térnyerése a normál vállalkozási szférában, illetve a tőzsdén jegyzett vállalkozásoknak 2005-től kötelező az IAS-ek szerint elkészíteni az összevont (konszolidált) éves beszámolójukat. Egyértelmű volt tehát, hogy hazánkban is valós értéken történő értékelést kíván a komplex instrumentumok megjelenése, a pénzügyi piacok gyors fejlődése, illetve a kockázatkezelési módszerek elterjedése (NAGY, 2003). A pénzügyi instrumentum új fogalomként jelent meg a hazai szabályozásban, mely szerint olyan szerződéses megállapodás, amelynek eredményeként az egyik félnél pénzügyi eszköz, a másik félnél pénzügyi kötelezettség vagy saját tőke (tőkeinstrumentum) keletkezik. Különösen a szerződéses megállapodáson alapuló követelés és kötelezettség, a pénzeszköz, az értékpapír (hitelviszonyt megtestesítő értékpapír és tulajdoni részesedést jelentő befektetés), a származékos ügylet (ROTH et al., 2006). A valós érték az az összeg, amelyért egy eszköz elcserélhető (eladható, illetve megvásárolható), vagy egy kötelezettség rendezhető megfelelően tájékozott, az üzletkötési szándékukat kinyilvánító felek között, a szokásos piaci feltételeknek megfelelően kötött (köthető) ügylet (szerződés) keretében (Sztv. 3. § (9) 12.). A pénzügyi instrumentumok valós értékelésénél valós értéknek tekinthető a piaci megítélésről rendelkezésre álló információk alapján történő meghatározás szerint a piaci érték (tőzsdén jegyzett árfolyam, két fél szabad megállapodása szerinti ár, számított érték); illetve az általános értékelési eljárásokkal meghatározott, a piaci árat elfogadhatóan közelítő érték (például az instrumentumhoz kapcsolódó jövőbeni pénzáramlások diszkontált értékének összegeként meghatározott jelenérték). A valós érték meghatározásának felsorolt módjai egyfajta alkalmazási sorrendet is mutatnak (NAGY, 2004b).

Dolgozatom szakirodalmi fejezeteiben a pénzügyi instrumentumokhoz kötődő valós értéken történő értékelés elméleti hátterét mutatom be, mint a megbízható és valós összkép biztosításának egyik lehetséges eszközét. Kitérek a számviteli törvény által rögzített, általánosan alkalmazandó alapelvekre, amelyek áthatják a számviteli értékelés minden egyes részterületét. Továbbá ismertetem a valós értéken történő értékelés hazai szabályozási rendszerbe történő adaptációját, a 2000. évi C. törvény valós értékelésre vonatkozó szabályozását, a pénzügyi instrumentumok fogalmkörét, valamint az IAS 39 standard által előírt követelményrendszert. Röviden bemutatom a hazánkban 2013. január 1-től hatályos IFRS 13, az Európai Unió által még nem befogadott nemzetközi standard valós értékeléssel kapcsolatos jövőre vonatkozó célkitűzéseit.

A gyakorlati fejezetekben a Budapesti Értéktőzsde Részvény Szekciójában „A” és „B” részvény instrumentummal kereskedő, magyarországi székhelyű vállalatok egyedi és összevont (konszolidált) éves beszámolóit vizsgálom primer kutatás formájában. Elsődleges célom, hogy választ kapjak arra, hogy a valós értéken történő értékelést a vállalatok milyen mértékben alkal-

mazzák az egyedi éves beszámolójuk során, az értékelési eljárás alkalmazása hogyan áll kapcsolatban az összevont (konszolidált) beszámolójukkal, a valós értéken történő értékelés milyen módon van hatással a vállalatok eredményére, illetve hogyan változtatja meg vagyonuk összetételét. A továbbiakban kiemelten vizsgálom az egyik legnagyobb hazai tőzsdére bevezetett vállalkozás, a Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt. pénzügyi kimutatásait a pénzügyi instrumentumok valós értékelésének szempontjából. Többek között elemzem a számviteli mérlegben megjelenő valós értékelés értékelési tartalékának alakulását, a valós értékelés hatását a vállalatcsoport eredményére, illetve egy adott származékos pénzügyi kötelezettség (átváltási opció) valós értékelésének hatásait.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A Budapesti Értéktőzsdén jegyzett vállalatok a nem konszolidált, egyedi beszámolójukat a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény előírásai szerint készítik, ennek megfelelően élhetnek a törvény nyújtotta választási lehetőséggel, hogy alkalmazzák-e a valós értékelést. Ezzel szemben, az összevont (konszolidált) beszámolójukat már a nemzetközi standardokkal összhangban kell elkészíteniük, melyek a pénzügyi instrumentumok egy meghatározott körére kötelezően előírják a valós értéken történő értékelést.

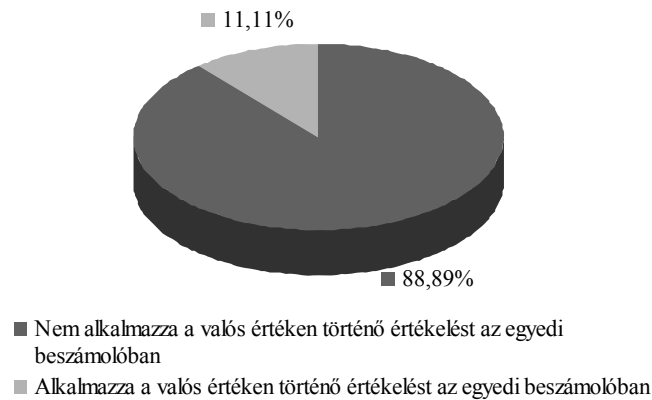
Dolgozatomban 27 tőzsdén jegyzett magyarországi székhelyű vállalat egyedi éves, és összevont (konszolidált) éves beszámolóját vizsgáltam primer kutatás formájában. A felmérés során a pénzügyi instrumentumok valós értéken történő értékelésének alkalmazási körét vizsgáltam és elemeztem, elsősorban megoszlási viszonyszámok segítségével. A felmérésbe a Budapesti Értéktőzsde Részvény Szekciójában „A” és „B” részvény instrumentummal kereskedő, magyarországi székhelyű vállalatokat vontam be, ide nem értve a pénzintézeteket, mivel rájuk sok tekintetben speciális szabályok vonatkoznak, így számviteli beszámolójukat is eltérő szabályok szerint készítik.

A kutatás során az egyedi és az összevont (konszolidált) beszámolók esetében is a társaságok mérlegét, eredménykimutatását és kiegészítő mellékletét vizsgáltam. Kiemelt figyelmet fordítottam az egyik legnagyobb hazai tőzsdére bevezetett vállalkozás, a Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt. pénzügyi kimutatásainak vizsgálatára a pénzügyi instrumentumok valós értéken történő értékelésének szempontjából.

EREDMÉNYEK

Az általam készített felmérés első vizsgálati pontja a tőzsdén jegyzett vállalatok egyedi éves beszámolóira terjedt ki. Az egyedi mérlegek, eredménykimutatások, kiegészítő mellékletek adatainak felhasználásával azt vizsgáltam, hogy a hatályos 2000. évi C. számviteli törvény által 2004. óta engedélyezett, a pénzügyi instrumentumok körére kiterjedő valós értéken történő értékelést milyen arányban alkalmazzák a vizsgált vállalati körben. A felmérés eredményét az *1. ábra* szemlélteti.

A 27 egyedi éves beszámoló vizsgálatának eredménye szerint a számviteli törvény nyújtotta valós értéken történő értékelés lehetőségével mindössze a vállalatok 11 %-a, azaz 3 vállalat élt. 89 %-uk (24 vállalat) nem alkalmazta ezt az értékelési eljárást. A 24 vállalatból 9 vállalat nyilatkozott tett kiegészítő mellékletében, hogy a számviteli politikában rögzített döntésük alapján a Számviteli törvény 59/A. §-ban foglaltak szerinti valós értéken történő értékelés lehetőségével nem kíván élni, így a mérlegben sem értékelési különbözet, sem valós értékelés értékelési tartaléka nem szerepel, az eredménykimutatás értékelési különbözetet nem tartalmaz. A fennmaradó 15 vállalat nem tesz említést az egyedi beszámolója során a pénzügyi instrumentumok valós értékeléséről.

1. ábra: **A pénzügyi instrumentumok valós értéken történő értékelésének alkalmazása az egyedi éves beszámolóiban**

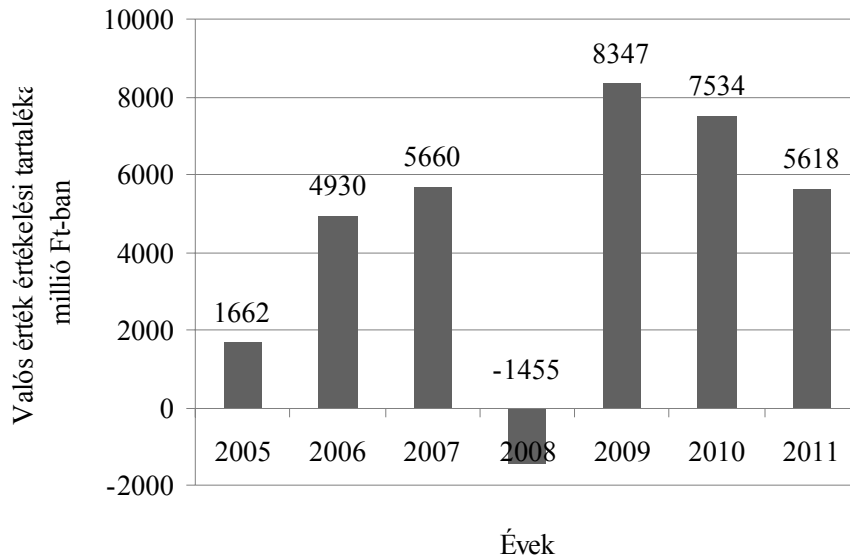
Forrás: Saját szerkesztés az egyedi éves beszámolók adatai alapján

Az összevont (konszolidált) éves beszámolók vizsgálatánál a 27 vállalatból 7 vállalat (25,93%) esetében találtam a számviteli mérlegben kimutatott valós értékelés értékelési tartalmát. 20 vállalat esetében a mérlegben nem szerepel ilyen saját tőke elem. Ennek oka lehet, hogy a társaságok az értékesíthető pénzügyi instrumentumok esetében nem élnek a szabályozás nyújtotta lehetőséggel, vagy nem rendelkeznek olyan pénzügyi instrumentumokkal, amelyek esetében a valós értékre történő korrigálás eredményét a saját tőke elemeként kell kimutatni. A valós értékelés tartalmának változása – hasonlóan a befektetett eszközök esetében kimutatott érték helyesbítés értékelési tartaléka – mint saját tőke elem a vállalatok saját vagyonának nagyságát és összetételét változtatja meg. Éppen ezért a vállalati tőke vizsgálatánál jelentős befolyásoló tényezőként jelentkezik.

A pénzügyi instrumentumok valós értéken történő értékelésének saját tőkére és eredményre gyakorolt hatásának elemzésére a Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt. pénzügyi kimutatásait választottam. A 2. ábra a MOL Csoport pénzügyi kimutatásaiban szereplő valós érték értékelési tartalmának alakulását mutatja be 2004 és 2011 között.

A MOL Nyrt. konszolidált mérlegében szereplő valós érték értékelési tartalék a hatékony cash flow fedezeti ügyletek és az értékesíthető pénzügyi instrumentumok valós értékének halmozott nettó változását tartalmazza. 2005-ben és 2008-ban mind a cash flow fedezeti ügyletek, mind az értékesíthető pénzügyi eszközök valós értékében jelentős csökkenés következett be. 2008-ban a gazdasági és pénzügyi világválság hatására sok pénzügyi instrumentum előtte létező aktív piaca megszűnt. A fedezeti ügyletek a megváltozott, bizonytalan gazdasági körülmények között nem biztosították a megfelelő eredményeket. Esetükben 2008-ban 2.856 millió Ft veszteség került kimutatásra a valós értékelés következtében. Az értékesíthető pénzügyi eszközök valós értéke 4.259 millió Ft-tal csökkent. Ennek köszönhető, hogy míg 2007-ben a saját tőke részeként 5.660 millió Ft tartalék került kimutatásra, addig 2008-ra ez az érték a fedezeti ügyletek és az értékesíthető pénzügyi instrumentumok veszteségének köszönhetően -1.455 millió Ft-ra változott, ezzel csökkentve a vállalatcsoport saját tőkéjét.

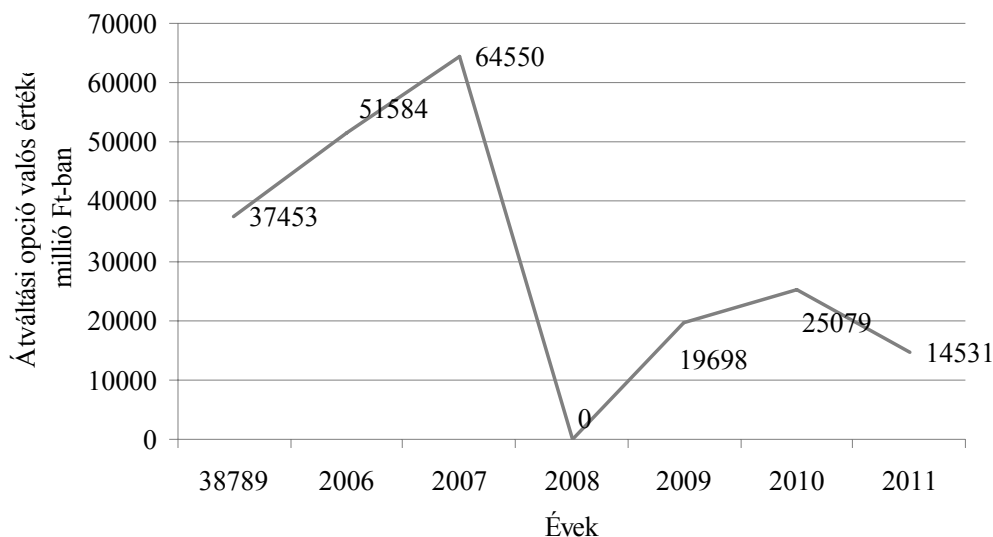
A valós értéken történő értékelésből származó értékelési különbözetek nemcsak a mérlegben, hanem az eredménykimutatásban is szerepelhetnek. Az eredménnyel szemben valós értéken értékelt pénzügyi instrumentumok esetében az értékelési különbözet közvetlenül a pénzügyi műveletek eredménykategóriájában kerül elszámolásra. A Mol Nyrt. a származékos ügyletek valós értékelésének, illetve az úgynevezett átváltható értékpapírokhoz kapcsolódó átváltási opció valós értékelésének értékelési különbözetét ténylegesen az eredménnyel szemben számolja el.

2. ábra: A MOL Csoport valós értékelés értékelési tartalcának alakulása 2004-2011 között
 Forrás: Saját szerkesztés a MOL Csoport összevont (konszolidált) éves beszámolók adatai alapján

Az Átváltható Értékpapírok tulajdonosainak átváltási opciója az egyéb hosszú lejáratú kötelezettségek között került elszámolásra 2006. március 13-án. Ezen származékos pénzügyi kötelezettség bekerüléskori valós értéke 37.453 millió Ft volt. A bekerülést követően az átváltási opció valós értéke a befektetés értékelés (piaci értékek) módszerével került meghatározásra, elsősorban a forintban kifejezett MOL tőzsdei részvényárfolyam, a HUF/EUR átváltási árfolyam, a MOL részvény árfolyam volatilitása (EUR bázison kalkulálva), a befektetők osztalék várakozása a MOL részvények tekintetében, az EUR – bázisú kamatláb és a hitelkockázati felár felhasználásával. A bekerülést követően az átváltási opció valós értékének alakulását a 3. ábra szemlélteti.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy az átváltási opció valós értékelése során 2006-ban 14.131 millió Ft veszteséget számoltak el, így a származékos kötelezettség értéke 51.584 millió Ft-ra emelkedett. 2007-ben további 12.966 millió Ft veszteség került kimutatásra, így 2007-ben már 64.550 millió Ft hosszú lejáratú kötelezettséget állítottak a mérlegbe. 2008-ban az általános pénzügyi és gazdasági válság hatására jelentős változás következett be az átváltási opció valós értékében. Mivel az átváltható értékpapírok piaca átmenetileg inaktívvá vált a 2008. októbertől 2009. szeptemberig tartó időszakban, továbbá mind az átváltható értékpapírok, mint az alapjául szolgáló MOL részvények piaci értéke jelentősen csökkent, az átváltási opció valós értéke 2008. december 31-én nulla volt. Így az opció valós értékre történő korrigálásaként a pénzügyi műveletek bevételei között 64.550 millió Ft nem realizált nyereség lett kimutatva. 2009 folyamán az opció valós értéke a piaci értékek módszerével került újra meghatározásra. Az átváltási opció valós értéke 2009. december 31-én 19.698 millió forint volt.

3. ábra: Az átváltási opció valós értékének alakulása 2006. március 13. és 2011 között
 Forrás: Saját szerkesztés a MOL Csoport összevont (konszolidált) éves beszámolóinak adatai alapján

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

2004. január 1-től a nemzeti szabályozás hazánkban is lehetőséget biztosít a pénzügyi instrumentumok valós értéken történő értékelésére a számviteli törvény szabályai által készített egyedi éves beszámolóik esetében. A megvizsgált 27 vállalatból azonban csak 3 (a vállalatok 11%-a) alkalmazta a szóban forgó értékelési eljárást. Az összevont (konszolidált) beszámolóik esetén a nemzetközi szabályozásból adódóan kötelező az alkalmazása. Tapasztalatom mégis az, hogy a vállalatok többségének célja az értékelési eljárás alkalmazásával nem a megbízható és valós összkép biztosításának elősegítése és erősítése, hanem csupán a szabályozásnak való megfelelés kényszere.

Az egyik kiemelkedő probléma a valós értékeléssel kapcsolatban, hogy a válság hatására 2008-ban sok, korábban jól működő pénzügyi piac összeomlott, így már nem állt rendelkezésre aktív, szervezett piacokról származó azonnali ár, ami kiigazítás nélkül használható lenne a pénzügyi instrumentumok valós értékének meghatározásához. Ez megnehezítette az értékelési technikák által előállított valós értékek becslését is és növelte a becslésekben rejlő kockázatot. A MOL Csoport pénzügyi kimutatásainak elemzési eredményei alapján is helytálló ez a megállapítás. Úgy vélem, az értékelési eljárás alkalmazását háttérbe szorító másik ok, hogy a valós értéken történő értékelés magas szakmai tudást igényel mind a pénzügyi, számviteli szakemberek, mind a pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatára kijelölt személyek esetében.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a pénzügyi instrumentumok valós értéken történő értékelése a hazai szabályozás alapján nem túl elterjedt, az összevont (konszolidált) beszámolóik esetében az értékelés alkalmazása pedig a nemzetközi szabályozásnak való megfelelésre irányul. Jelentős hatással van a vállalatok vagyonának alakulására, annak összetételére, közvetlenül befolyásolja a jövedelemtermelő képességet.

Napjainkban még a klasszikus bekerülési áras értékelés van túlsúlyban, azonban a pénzügyi instrumentumok normál vállalkozási szférában történő előretörésével, a vállalatok nemzetközi terjeszkedésével ez az arány a jövőben növekedni fog, és előtérbe kerül a valós értéken történő értékelés. Úgy vélem, a legfontosabb feladat a jövővel kapcsolatban a hazai számviteli szabályok továbbfejlesztése során a valós érték mérésével kapcsolatos szabályozás részletesebb ki-

munkálása, illetve mind a beszámoló készítő számviteli szakemberek, mind a könyvvizsgálók, mind pedig a felhasználók minél szélesebb körében célszerű ismertté tenni a valós érték mérésének gyakorlati kérdéseit, módszertani sajátosságait.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- (1) Róth J. – Adorján CS. – Lukács J. – Veit J. (2006): Számviteli esettanulmányok. Magyar Könyvvizsgálói Kamara Oktatási Központ, Budapest, 551-568. p. (2) Kovács D. (2012): A valós értékelés új keretrendszere a nemzetközi pénzügyi beszámolásban. Hitelintézeti Szemle. XI. évf. 2. szám 161-181. p. (3) Nagy G. (2003): A pénzügyi instrumentumok fogalma, a valós érték meghatározása. Számviteli hírek. Számviteli szakemberek egyesülete. Budapest 2003/December 4. p. (4) Nagy K. (2004a): A valós értéken történő értékelés I. Számvitel – Adó - Könyvvizsgálat. Budapest, 46. évf. 4. szám 148-153. p. (5) Nagy K. (2004b): A valós értéken történő értékelés II. Számvitel – Adó - Könyvvizsgálat. Budapest, 46. évf. 5. szám 202-207. p. (6) 2000. évi C. törvény a számvitelről

